

taktika nem bizonyult sikeresnek, ami kitűnik a Budapesti Általános Villamossági Részvénytársasággal és a Magyar Villamossági Részvénytársulattal folytatott – meghíúsult – tárgyalásokból, melyeket nem tudtak városi kezelésbe venni.

A sikeres akciók közül szeretném felhívni a figyelmet a várospolitika egy nagyon fontos aspektusára, a lakásépítési programra. Ez 1908-ban indult, s kiemelkedő méreteit tekintve az első Budapest történetében. A program 8 ezer lakás építését tűzte ki célul egy 6 éves időszak folyamán. A lakásokat hivatalnokok és munkások között kívánták szétosztani. Néhány lakóhelyet a hajléktalanok számára is terveztek. Végül, de nem utolsó sorban iskolák építése is szerepelt a programban. A budapesti önkormányzat – s ez kiemelkedő eredmény – meg is valósította a lakásépítési programot. Már 1911-re több, mint 6800 lakás és 90 osztályterem épült fel, s 1914-re a lakásépítési program teljesült. Csak sajnálhatjuk, hogy az első világháború kitörése váratlanul és igazságtalanul vetett véget a nagyvonalú kísérletnek, melyet minden túlzás nélkül modern, jóléti városállamnak nevezhetünk.

Befejezés helyett

Milyen történelmi jelentőséget tulajdoníthatunk Bárczynak, munkatársainak s a Városi Szemlének?

Bárczy a város sajátos atmoszféráját jelenítette meg, magyaros vonásokkal és a klientúra-rendszerhez szokott mentalitással. Másrészt személyiségében különös módon mindez összefonódott a professzionalizmus iránti intenzív törekvéssel. Bárczy legnagyobb teljesítményét – az új eszmék és a korszerű politika bevezetését Budapest önkormányzati igazgatásába – személyes képességei révén érte el. A hivatalnokok új generációjának támogatásával Bárczy képes volt átültetni és keresztülvinni a legmodernebb nyugat-európai eszméket a várospolitikában, az e közegeben elfogadott, sajátosan tipikus, liberális utak és eljárások alkalmazásával. E csoport csak kis részt valósíthatott meg sok vonatkozásban utópisztikus eszméiből. Mégis azt mondhatjuk, hogy komoly eredményeket hozott és áttörést jelentett működésük a magyar várospolitikai gondolkodásban. Éppen emiatt kell megállapítanunk: több, mint katasztrófa volt, hogy a háború meghíúsította terveik valóra váltását.

Remélem, ez a cikk is hozzájárul Bárczy személyiségének teljesebb megértéséhez s úgy hiszem, még több kutatás is foglalkozik majd a magyar történelem e rendkívül dinamikus és ösztönző korszakával. E cikk végére egy olyan idézetet kerestem, amely híven jellemzi Bárczy egyéniségét és a fővároshoz való viszonyát. Azt hiszem, az itt következő sorok jól tükrözik ezt: „Aggódó kétkedők, pesszimisták, okoskodók, hátráltatók, kicsiny hitűek elől elszalad az élet.”⁵

Marc van den Muyzenberg

A Bakony és a Balaton-felvidék hagyományos népi kultúrája II.¹

Árucseré, vásárok, piacok

A térség településeinek a rangját nem kis mértékben növelte az a tény, hogy rendelkeztek-e vásártartási joggal. Ugyanakkor ez nemcsak a közösség, hanem egy kisebb vagy nagyobb térség gazdasági, kereskedelmi életét is meghatározta. A vásári jog nagy része középkori

⁵Bárczy István: A negyven éves Budapest. In.: Városi Szemle, 1913. évf. 10–12 sz. 835. old.

¹A tanulmány első részét az előző számban közzeltük. (Szerk.)

előzményekre tekint vissza, rendszeres megtartását a kiváltságként adományozott jog biztosította. Ezek a vásárok az adásvétel szervezett alkalmi voltak, amelyeknek során egy-egy közösségnek vagy tájegységnek a termékfölöslege a másik hiányait, szükségleteit elégítette ki. Ezek a vásároshelyek különböző földrajzi tájak találkozásánál, utak (szárazföldi és vízi egyaránt) kereszteződésénél, kisebb-nagyobb tájegységek középpontjában jöttek létre. Alig található a térségben település, amelynek ne lett volna a különböző korokban vására, sőt némelyeknek évente több is. A vásár ünnepe volt a közösségnek, amelyet a vásártartási rend szerint tartottak, a kezdet, az időtartam, a hely, az árusok elhelyezkedése, az adásvétel szabályszerűsége meghatározásával. Állat- és kirakodóvásárokat egyaránt, sőt egyidejűleg is lebonyolítottak.

A termékcserén kívül a vásárok jelentős szerepet játszottak a kulturális javak cseréjében, közvetítésében; átadásban, átvételben, terjesztésben egyaránt. A vásárok jellegzetes alakjai voltak a vándoralakok, akik vásárokon túl is felkeresték az útjukba eső településeket (vándorkereskedők, mutatványosok, koldusok stb.).

Az árucseré során a térség termelvényei: gabona, zöldségféle, krumpli, gyümölcs, bor és ipari készítményei cseréltek gazdát, a jószágon – szarvasmarha, disznó, ló – kívül. Nagy vásároshelyek, mint pl. Veszprém, Pápa, Devecser, de még Balatonfüred, sőt Kővágóórs közvetítő kereskedelmet is lebonyolítottak. Somogy, Zala, Veszprém megyék kereskedelmének alakulásában jelentős szerepet játszott a Balaton.

A nagyobb településeken a város és falu közötti munkamegosztás eredményeként hetente egy vagy több alkalommal elsősorban mezőgazdasági termékek, élelmiszerek eladására létrejött árusítás volt a piac. Jelentősebb kézművesipari termékek értékesítésére ezek a piacok hetivásárokká alakultak. A piac a vásárokhöz hasonlóan nemcsak a termékcseré, hanem a hírközlés helyszíne és a távolról jöttek találkozási helye is volt.

Az árucseré-kapcsolatok speciális tevékenységi formákat is létrehozottak, amelyek kiegészítő jövedelemforrássá, nem egy esetben pedig fő megélhetést biztosító foglalkozássá alakultak: pl. felvásárlás, közvetítés (kupeckedés), állathajtás, fuvarosság.

Település, építkezés, lakáskultúra

A terület falvainak változatos a településszerkezete. Utcahálózati szempontból halmazfalukat (sugaras, szabálytalan: pl. Köveskál, Almádi), úti falukat (Óbudavár), orsós falukat (Aszófő), többutcsás falukat (a falvak nagy része) és tervezett falukat (telepített falvak) találunk. Utcabeépítettségük előkertes és utcavonalas (utóbbinál a házak homlokzata az utcáig nyúlik, hiányzik az előkert). Az udvarok elrendezésére jellemző a tiszta soros udvar (minden épület egy sorban), a soros udvar (az egy sorban elhelyezkedő épületekkel szemben csak apróbb épületek), a keresztesűrös udvar (a telkeket végükkel csaknem összeerő csűrök zárják le). Az utóbbi települési forma a német falvakat jellemzi: Vöröstó, Márkó, Pula, Városlód stb. Megtalálhatók még a közös udvarok kettes, hármas, sőt négyes, ötös változatban is (Balatonhenye, Adásztevel stb. és a német falvak). Kisnemesi falvakban belőlük alakultak ki az ún. közök (Nemesvámos, Szentkirályszabadja, Szentgál). A Bakonyban egy jellegzetes településtípus is megtalálható volt, a tanya, amelyek többsége a tagosítás után keletkezett, s nemcsak a gazdálkodás központja, hanem állandó lakóhelye is volt tulajdonosainak, bár a közeli faluban is rendelkezett legtöbbször lakóházzal. A legjelentősebb tanyaüzemeltető Szentgál környékén alakult ki, virágzásának a tsz-szervezés vetett véget.

A Bakony és Balaton-felvidék falvaiban a legnagyobb látványosság és változatosságot az építészet jelenti. A magyarság és a nemzetiségek népi építészete tulajdonképpen azonos stílusú, csak bizonyos fejlődési fokozatokat a magyarhoz viszonyítva korábban vagy később értek el. A lakóépületek általában kettős-, három- vagy négyosztatúak (szoba + konyha, szoba + konyha + szoba vagy szoba + konyha + kamra, szoba + konyha + szoba + kamra). A lakóházak falait már a XVIII. század második felében is nagyrészt kőből rakták, amelyről írásos adatok és a XVIII. századból fennmaradt épületek tanúskodnak. De megtalálhatók voltak mellettük az egyszerűbb, sövényfalú épületek is, amit néhány megmaradt tanú és írásos feljegyzés igazol. A lakóházak tetőszerkezete általában szarufás vagy szellemenés (ágasos) volt. A födém már változatosabb: volt gerendafödém, mestergerendás deszkafödém, dongabolt, csehsüvegbolt (főleg istállókban). Általános volt a nyeregtető és változatai, fedőanyag pedig a zsúp, a nád és a cserép.

A vidék arculatát meghatározó, általánosan elterjedt lakóház az udvarra nyíló, különbejáratú helyiségek sorából álló füstősház, s az azt felváltó füstökonyhás ház volt. Utóbbinak létrejötté összefüggött a füstősház konyhájából fűthető kályhás-kemencés szoba megjelenésével. A XIX. századtól a füstökonyhás házak mellett a szabadkéményes füstelvezetési is megtalálható. A beépíthető, zárt kémények megjelenése a füstökonyhák nagy többségét eltüntette.

A konyhák tüzelőberendezése a hasáb alakú, kőből, téglából épült nagykemence, esetenként a hozzá csatlakozó ún. kicsi vagy kalácsütő (malacsütő) kemencével, valamint egy korábbi típus, a vesszővázás, hasábhöz közelítő csonka gúla alakú sárkemenccel volt. Legújabb a takaréktűzhely + kemence kombinát. A szobákban többnyire kívülről fűthető, helyi fazekasok készítette szemes- vagy kupáskályhákat használtak, zöld, drapp, fröcskölt kályhaszemekkel.

A lakóházak külső megjelenésének meghatározója az épületrészek aránya, a különböző nyílásformák és elhelyezkedésük, a homlokzatok díszítése és a tornácváltozatok.

Az oromfalat vagy csipkefalat téglából lépcsőzetesen kirakott szegély, a macskalépcső vagy macskajárda zárja le. Változatosak a padlásszellőzők, egyenlő szárú kereszt, íves forma, állított és fektetett téglá, kör, ellipszis formákkal, amelyek önmagukban is állhatnak, de lehetnek vakolatkeretesek, sima vagy fogazott párkánnyal lezártak, virágkehelyben végződők, levél- vagy virágfűzérrel körülfogottak, esetleg hornyolt csíkokkal keretesek. Megjelenhet az orommezőben az egyszerű, széles sávval, hullámvonallal, fűzérrel, levélkoszorúval keretezett felirati tábla, az oromcsúcs alatt az egy töből kiágazó kettős csigavonal, szegélydíszként pedig a meander. Gyakori díszítőelem még a rozetta, a cserépből kinövő páratlan számú virág, a félholdas zárószalag, az egyszerű vagy ívsoros vakolatpárkány, a félholdas, fonadékos vagy lándzsaíves szemöldökkpárkány is. Előfordul a magyar címer, de található még középrizalitos homlokzatok is. Nem ritka római katolikusoknál a szenteltvíztartó forma, valamint a házvédő szoborfülkéje az oromzaton.

A lakóházak hosszanti fala előtt húzódó tornácok reneszánsz és barokk elemeket öröznek, gazdag változataik még ma is megfigyelhetők, falként ugyan erősen csökkenő számmal. Eredetileg a tornác a lakóház teljes oldalhomlokzata előtt húzódott. Legegyszerűbb típusa a vaskos pilléren nyugvó, egyenes, gerendaáthidalású tornác. Ha a széles pillért a házfalal boltív kapcsolja össze, harántboltöves tornácról beszélünk. A pilléreket többnyire mellvéd köti össze. Legszebb látványt a mellvédés, boltíves, oszlopos tornácok nyújtják. Változataik: mellvédés, kosárvívgörbés tornác, mellvédés, pilléres tornác szegmentíves árkádsorral, törpeoszlopos, mellvédés, félköríves árkádsorú tornác.

A keskeny telkeken a lakóház növelése általában a tornácok elfalazásával és a lakórészhez kapcsolásával volt csak lehetséges. Így alakult ki a tört tornác (egy részét kamrának elfalazták) és a lopott tornác (két oldalról elfalazott, csak a bejárat előtt látható). A klasszicista építészeti hatású tükrözik a kiugró tornácok, a tympanonos, oszlopos szélfogók vagy kődisállások.

Figyelemre méltóak még a lakóépületekre emelt változatos kémények és a telkeket az utca felől elzáró kőbástyák, kőbástyás kerítések.

Változatosak a gazdasági épületek is, a legegyszerűbb iszlingektől a kőistállóig és pajtákig.

Gazdagok a szőlőbeli építmények, amelyek a falubeli építkezési stílus vetületei, hasonlóan díszes oromfalakkal. Közülük több lakóépületként is funkcionált.

A vidék lakáskultúrája a bútortatban és a lakásdíszítő elemekben sajátos. A berendezés módja megegyezik a másutt is fellelhetővel: diagonális (sarkos), centrális (középpontos), párhuzamos vagy kevert. A bútorok között festett, faragott és intarziás díszűt egyaránt megtalálunk. Természetesen ez a múlt századot és a század első felét jellemezte. Ezek a bútortípusok ma már a Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi Gyűjteményében lelhetők csak fel, vagy egy-egy magángyűjtő tulajdonában, esetleg szőlőbeli épületek hagyománytisztelő tulajdonosánál.

A kisnemesek bútoraiban általában faragott, vésett díszűek vagy intarziások voltak. A magyarok vagy nem, vagy pedig faragással, esetleg berakással ékítették bútoraikat. Festettek csak a ládák voltak. Festett bútorok nagy számban a németeknél voltak használatosak. De náluk volt leggyakoribb az intarziával díszes is. Mindkét változatot még az 1930-as években is készítették. Az intarzia még hosszabb életű volt. Festett szekrény előfordult

szlovákoknál is. Ők archaikusabb bútorfajtákat őriztek meg, pl. a rovással díszes vagy díszítetlen ácsolt ládákat és változataikat. A magyarság bútorai közül legszebbek voltak a barokk motívumokat őrző, dúsan faragott háttamlájú székek, amelyeknek XVIII–XIX. századi példányaikat szép számmal őrzi a múzeum.

Viselet, díszítőművészet, szakrális ábrázolások

A Bakony és Balaton-felvidék falvaiban a hagyományos viselet már a XIX. század végén alig volt megtalálható. A fejlett kézműipar, a polgárosodott életforma, a Balaton-part átmenő forgalma következtében a viselet hamar polgári elemeket ötvözött magába, sokszínűvé vált, néptviselési jellegét elveszítette. Csak a szabásforma és a szín jelentett valamelyes egységet. Legtovább a németek és a szlovákok őrizték meg polgári vonásokat is magába olvasztott csak falvanként egységesnek mondható változatos viseletüket, egészen a XX. század közepéig. A paraszti, ingvállas, fehér vászonviseletek mellett a parasztpolgári ujjasos öltözetek is megjelentek és együtt éltek, meghatározott kiegészítővel, közöttük a legfontosabb kendőkkel. A viselési alkalmak meghatározták a színösszetételt – alkalmazkodva a liturgia színeire – az anyag minőségét és a viselés módját. A színek és a viselési mód több más jelzés mellett a nemzetiségi hovatartozást is jelölte. Ezek a viseleti együttesek a korábbi magyar viseletek elemeit magukba olvasztva megőrizték.

A férfiak hagyományos viseletét, a lobogós szájú, elől gyakran himzett fehér vászoninget, a szálvonással cifrázott fehér vászongatyát, a selyemmellényt és nyakravalót, valamint a télen bőrmellessel viselt cifra bakonyi szúrt legtovább a pásztorok őrizték meg. A bő, nagy gallérú cifraszűr befenekelt, rövid ujjú volt, cinóbervörös vagy fekete szegéssel, vörös, többnyire tulipánrátéttel díszítve. Lábbeliként bocskort vagy csizmát viseltek, utóbbi általános lett a XIX. század második felére. Fejrevaló a báránybőr kucsma és a széles karimájú kalap volt. Különbség volt a pásztorok és parasztok, a parasztok és kismesek, de a reformátusok és katolikusok viselete között is. A XVIII. században, sőt a XIX. század elején is egységesebb viselet volt látható. „A régi férfing is más volt, mint a mostani... Maguk szötte vászomból készült, kurta volt, csak derékig ért... fent fűzőmadzaggal kötötték össze... A szükujj, kizellő, gallér, gomb és hosszúing mind új dolog, mely a régít úgy kiszorította...”

Egy régi gatyában 7–8 szél vagyis 5–6 réf vászon is kellett... belehúzták a fűzőmadzagot, s a gatyá bőségét arra rendezen ráráncolták... A gatyá hossza szára ikráig, felszárig ért s alul volt mesterkéje vagyis rojtja. Télen két gatyát húztak egymás fölé...”

„A régi női ruházat tiszta vászon volt. Vászon ümög, vászon pöntő, vászon kötény és vászon kendő, valamennyi fehérben, otthon fonva-szöve, s otthon varrva... A pöntő fehér vászomból volt, leért bokáig s a pártázatából... le az aljág csak úgy le volt redelve, mint a gatyá, s hívták redes pöntőnek. Ez elé a redes pöntő elé kötötték a fehér vászon kötényt.” (Jankó János 1902.)

A fehér vászonviselethez tartozó fejrevaló az abrosz nagyságú pacsá volt.

A két tájegység díszítőművészetéből a fazekasságot, a pásztorművészetet és a himzést emelhetjük ki, mint legjelentősebbeket. A pásztorfaragások a XVIII. sz. végétől, többnyire azonban a XIX. század elejétől ismeretesek. Legszebb darabjai a vörös és a vörös-fekete spanyolozással készült, a geometrikus motívumokat felváltó virágkompozíciókkal díszített tükrösök, borotvatartók, gyufatartók, dobozok. Változatosak, gazdag ékítménnyel a faragott vagy ömlomberakásos botok, ostornyelek, juhász kampók, kanászbalták. Az 1820–1830-as évektől a pásztorművészetben megjelent az emberábrázolás is: betyárok, táncoló szerelmespárok nemcsak a tükrösökön, borotvatartókon, hanem a korábban csak geometrikus díszű mángorlók némelyikén is. A XIX. század végén új díszítőstílusként jelent meg az elaprózott karcolás és a domború faragás. Fából készültek az ivócsanakok, faragott füllel, szaruból (ökörszarv) a sőtartók, fűszertartók némelyike, karcolt dísszel, választóvízzel sárgítva. Empire és biedermeier stílusjegyek is felfedezhetők rajtuk.

Gazdagon díszítették a textiliákat is a XVIII–XIX. században. Vörös pamuttal, keresztöltéssel varrták ki a lepedőszéleket, a párnahajak végét és a fonalszákókat. A geometrikus minták mellett megjelentek a virágdíszek. Sok szötte (vászomból, takácsmesterek által készített) abrosz, szakasztóruha, de párnahaj is ismert. A keresztsem mellett gyakori, kedvelt technika volt a lapos öltés. A szabad rajzú, ún. úri himzések paraszti változataiként a lepedővegeken, törülközők egy részén alkalmazott technikaként ismerjük. Fehér vállkendő-

ket, fejkendőket, kontyartókat, főkötőket, de női ingeket is díszítettek fehér lapos és lyukhímzéssel. Vidékünk volt a fehér hímzés egyik hazája, amelyet ma már csak díszítőművészeti szakkörök asszonyai gyakorolnak. Mintáit, az apró virágokat, levélfüzéreket kézzel rajzolták elő. Legszebbek a lyukas hímzésűek és a pókozással készültek. Áttört, azaz vagdálás technikával ötvözte ez a hímzéstípus halottas lepedőkön is megjelent a lapos öltéssel hímzett kakasos, pávás, fenyőfás motívumok mellett. Gyakori díszítőelem volt még a szálvonás, a vert és a recessípké betét.

A szakrális ábrázolások (Krisztus, Mária, feszület, a segítő- és védőszentek egyes képviselői, szenteltvízartók), és szentelmények a lakószobák szakrális tereibe, az úgynevezett szent sarkokba kerültek. Ezek az ábrázolások képek és szobrok voltak, amelyeket nagy becsben tartottak, némelyiket valóságos ereklyeként őriztek. Ezek elsősorban nem díszítettek, hanem a vallásos áhitatot ápolták és tanítottak, az egyéni és közösségi hitélet kiteljesedését, elmélyülését szolgálták. Viszonylag olcsón hozzájuthattak a búcsúkon, vásárokon, de vándorárusok révén is. Szokás volt ajándékozni is őket. Előképeik a középkori művészetben keressendők, de a barokkban jelentek meg nagy számban, gazdagságban. Az ábrázolások alapjául a Szentírás, az apokrifok, a legendák és látomások szolgáltak, de megtalálható közöttük a búcsújáró helyek kegyképeinek másolata és templomi szobrok kicsinyített mása is, vagy egy-egy hírneves mester alkotása alapján készített metszetek, nyomatok változatos sora. A szobrok közül a legrégebbiek fából készültek, de többségük gipsz, viszont üvegből és viaszból készítettek is fellelhetők még.

A nagyszámú és különféle ábrázolás a szobák szent sarkaiban, az egyén és a családok hitéletében, áhitatában, vallásos világában egyaránt jól megfér egymás mellett. Elrendezésükben a templomban látott szobor- és képelhelyezéseket akarták megvalósítani, miközben rangsorolták is az ábrázolásokat. Jézus Krisztus (beleértve a feszületet is) és Szűz Mária képein, szobrain kívül Szent Antal, Szent Borbála, Szent Flórián, Szent Vendel, Szent József, Szent Anna ábrázolásai voltak a legnépszerűbbek, hozzájuk sorolva a Szent Családot is. Valamennyit, különösen Jézust és Máriát rendkívül sokféle változatban őriztek. A szentek többnyire attribútumaikkal jelentek meg, vagy látomásaikban megörökítve, amely valóságos hitoktatással felérő látványt nyújtott.

Nem feledkezhetünk el a természetben lévő szakrális tér emlékeiről: a keresztekről, feszületekről, szobrokról és a sírjelekről sem. Legáltalánosabbak a sírjeleken kívül a kereszt, a feszület. Szobrok közül a segítő szentek itt is: Flórián, Nepomuki Szent János, Vendel, Donát és a XVIII. századi pestisjárványok után emelt Szentháromság szobrok. A temetőben már a XVIII. század végétől a kő sírjelek váltak általánossá, felekezetenként különböző jelképekkel. Többségük helyi kőfaragó mester nevét őrzi. Mellettük léteztek a fából készült, kevésbé változatos sírjelölő keresztek, valamint Monoszlón a tulipános fejfák is.

Család, rokonság

A térség falvaiban a családszerkezetet nagy többséggel a vérségi kiscsaládok jellemezték (szülők, gyermekek). Mellettük azonban a XVIII. századtól kimutatható a nagycsaládok (több egyenes és oldalági leszármazott együttélése) átmeneti megléte is, amelynek gazdasági és népesedési okai voltak. Mellettük általánosak voltak a törzscsaládok is (házaspár + gyermekek + egyik szülőpár vagy szülő). Az írásos és a recens adatok azt igazolják, hogy a családok összetételüket tekintve nem voltak változatlanok, a megélhetési lehetőségek függvényeként különböző típusaik alakultak ki. De egy fedél alatt, egy kenyéren nemcsak a vérségi alapon összetartozók éltek, hanem rokonok (házassági, házastársi) és idegenek (szolgák, cselédek, magányos vagy családos zsellérek, öregek, özvegyek) is, akik egy háznepet, egy háztartást alkottak. A háztartások gyakran több, nem rokon kapcsolatban álló családot foglaltak magukba. Az uralkodó gazdálkodási ág meghatározta a háztartások és a családok szerkezetét. A különböző család- és háztartástípusok a temetkezés rendjében és a temetők szerkezetében is kimutathatók.

A rokonságot a vérrokonság, a házasság útján szerzett és a műrokonság jelenti. A házastársak egymás rokonságát egyenes és oldalágon többnyire számon tartják, bár legerőteljesebben ez a kismemesi eredetű népességet jellemezte, sőt, jellemzi ma is. A rokonság apai és anyai ágon is tartott volt (részben ez jellemző ma is), bár az esetek

többségében az apai leszármazás erősebbnek bizonyult az anyainál; ennek oka az öröklési jogban kereshető. Az anyai ághoz viszont érzelmileg kötődtek erősebben az egyének. Mindezekén túl, legerősebb kapcsolat az egy faluban élők között volt, és ez a jellemző többnyire ma is. Ezzel szemben a múlt században még a vérségi egyenes és oldalág volt az elsődleges, nem a lokalitás. Általában harmadfokig tartották számon mindkét ágon a rokonságot. Azon túl voltak (vannak) a távoli rokonok. Ezt bizonyosan befolyásolta az egyháznak a harmadfokú rokonok között is fennálló házassági tilalma. A rokonság megnevezésében és a megszólításban némi különbség figyelhető meg a kismemesek és a jobbágy-parasztok között. A rokonsági kapcsolat és rangsor tükrözte a ravatal körülállásának rendjét.

Szokások, folklórhagyományok

A természeti környezet által meghatározott gazdálkodás és az épített környezet egyfajta életmódot alakított ki. Ennek keretei között született meg az a szellemi kultúra, amely a hagyományos népi műveltség leghosszabb ideig és legszívósabban megmaradó részterülete volt és maradt. Ennek egyik csoportja a szokásvilág, s benne a jeles napok vallásos és kalendáris szokásegyüttessel, élő jelenségekkel ma is, valamint a passzív tudáskincsel. Valamennyi az ünnephez kötődő, a kultusz része.

Az egyházi esztendő ünnepekörében az ünnepes és az ünneptelen fél évet különítjük el, amely utal a szokásokban való gazdagságra és szegényességre is. Ezen belül beszélünk a karácsonyi ünnepeköréről és a karácsonyi időszak gazdag, változatos ünnepnapjainak világáról, úgyszintén a húsvéti ünnepeköréről és a húsvéti időszak ünnepeiről. De szólhatunk téltemető és tavaszváró szokásokról, a jeles napokhoz fűződő szerelmi varázslásokról, valamint házasságióslásokról. Az ünnepek, jeles napok gazdag hagyománykincse részben kereszténység előtti szokásokból, mágikus cselekedetekből, részben pedig keresztény szokásokból áll. Lényegük a gonoszűzés, termékenységvarázslás, megszentelés és megszentelődés. Legtöbbjük párhuzamai az európai szokásvilágban fellelhetők. Bár nincs lehetőségünk arra, hogy behatóan foglalkozzunk itt és bemutassuk e térség gazdag szokásincsét, felsorolásuktól nem tekinthetünk el. Az időszak legfiatalabb XVIII. század végi, XIX. század eleji és ma is gyakorolt szokása az adventi szálláskeresés vagy Szent Család-járás. Él még a hagyománya a miklósolásnak, lucázásnak és lucaszék készítésének. Ma is gyakorolják a karácsonyi bölesőskejárást és a német falvakban a krisztkindlit (leánybetlehemes mindkettő). Emléke lelhető fel csak az ősi, keleti elemeket is magába ötvözőt óeurópai szokásnak, a regölésnek, valamint az aprószenteki korbácsolásnak, a háromkirályjárásnak, farsangi alakoskodásnak és az asszonyi mulatságnak, az asszonyfarsangnak. Élő a húsvéti locsolás, a pünkösdi zöldágjárás vagy hajlilimozás és a német Pfingstniegel szokása. Élők és mindmáig gyakoroltak a vallásos szokások: a bor, a víz, a ház, a gyertya, a tűz szentelése, az étel megáldása, a nagypénteki keresztjárás, a búzaszentelő, valamint a fogadott ünnepek és Mária-ünnepek megtartása, profán szokásokkal, paraliturgikus cselekményekkel való kiegészítéssel.

Ősi elemeket és gazdag hagyománykincset őriztek meg az emberélet fordulóihoz kötődő szokások: a születéshez, keresztelődéshez, avatáshoz, udvarláshoz, esküvőhöz, lakodalomhoz, betegséghez, halálhoz, temetéshez kapcsolódva. Különös szint adott e szokásegyütteseknek a különböző felekezethez, nemzethez és életkorhoz való tartozás is.

Egyes közösségekben még ma is gazdag hiedelmek lehetnek fel, mozaikokat őrizve pogány hitvilágunk egykori rétegeiből: a természetfölötti erővel rendelkező lények alakját és különféle varázslásokat felelevenítve.

A népmondák határrészekhez, romokhoz és hírhedt betyárok alakjaihoz, valamint egykor neves csárdákhoz kapcsolódnak. A térség falvainak népdalkincse az emberélet minden területén jelen volt, megőrkítve a játékot és a munkát, az ünnepeket és a hétköznapokat, a társadalom különböző szintjein élő ember örömeit, keserveit, bánatát és óhaját.